

**A LEKTORÁLÁS SZEREPE AZ OSZTRÁK–MAGYAR SZÓTÁR =
WÖRTERBUCH ÖSTERREICHISCHES DEUTSCH–UNGARISCH
MUNKAFOLYAMATÁBAN**

**PROOFREADING PROCESS OF THE AUSTRIAN-HUNGARIAN
DICTIONARY = WÖRTERBUCH ÖSTERREICHISCHES
DEUTSCH–UNGARISCH**

KECSKÉS JUDIT¹ – ILLÉSNÉ KOVÁCS MÁRIA²

Absztrakt: A tanulmány fókuszában az *Osztárk–magyar szótár = Wörterbuch Österreichisches Deutsch–Ungarisch* (Kriston 2021) magyar lektorálási folyamatának bemutatása áll. Az Osztárk–Magyar Akció Alapítvány támogatásával megjelentetett mű szótártípológiai ismeretét követően a cikk a kollektív és kooperatív lektorálás elemeit foglalja össze. Ismerteti azt a folyamatot, amelynek részeként a lektorok megismerték a szótár céljait és a szerkesztési koncepcióját, kijelölték és megosztották a lektorálás feladatait, majd a COVID–19-járvány hatására áttervezték. Bemutatja a címszavak leírását, majd típuspéldákra keresztül szemlélteti a digitális szótárszerkesztő programban megadott változtatásokra tett lektori javaslatokat. Rávilágít arra, hogy a szócikkek lektorálása olyan közös feldolgozási folyamat volt, amely túlmutatott a hagyományos lektoráláson, mivel a szótárkonceptió egyes elemeinek részletezéséhez is hozzájárult, valamint kooperatív továbblépéseket eredményezett, s amely hatására a lektorok újabb publikációkat jelentettek meg, vagy az oktatási gyakorlatukat formálták át.

Kulcsszavak: kollektív lektorálás, kooperatív lektorálás, digitális szerkesztés, kétnyelvű szótár

Abstract: The article focuses on the Hungarian proofreading process of the *Osztárk–magyar szótár* [Austrian–Hungarian dictionary] = *Wörterbuch Österreichisches Deutsch–Ungarisch* (Kriston 2021). Following the description of the classification of the dictionary, published with the support of the Austrian–Hungarian Action Foundation, the article summarizes the elements of collective and collaborative proofreading. It describes the process by which the proofreaders got to know the aims and the editorial concept of the dictionary, assigned and shared the proofreading tasks, and then redesigned it in the wake of the COVID–19 epidemic. The article presents the description of headings and illustrates, by means of specific examples, the proofreaders’ suggestions for changes in the editing software. It shows that the

¹ DR. KECSKÉS JUDIT PhD
egyetemi docens, dékánhelyettes
Miskolci Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
judit.kecskes@uni-miskolc.hu

² DR. ILLÉSNÉ DR. KOVÁCS MÁRIA PhD
egyetemi docens, dékán
Miskolci Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
maria.illesne.kovacs@uni-miskolc.hu

proofreading of dictionary articles was a collaborative process that went beyond traditional proofreading, as it also contributed to the elaboration of certain elements of the dictionary concept and led to cooperative developments, resulting in new publications by the proofreaders or changes in their teaching practices.

Keywords: *collective proofreading, collaborative proofreading, digital editing, bilingual dictionary*

1. Bevezetés

A tanulmány fókuszában az *Osztrák–magyar szótár = Wörterbuch Österreichisches Deutsch–Ungarisch* (Kriston 2021b) magyar lektorálási folyamatának bemutatása áll. E papíralapú szótár tipológiai értelemben a hagyományos szótárak közé tartozik, ugyanakkor szerkesztése és lektorálása digitálisan történt a Lexicographers’ Workbench (továbbiakban *lwb*) szótárprogramban, így a lektorálási folyamatban az elexikográfia jellemzői is érvényesültek. A kettőséget figyelembe véve a cikk Fóris (2020) tipológiája alapján végzi el a szótár statikus ismertetését, majd főként Mohácsi-Gorove (2015) szempontrendszere szerint jellemzi a lektorálás folyamatát. Az empirikus jellegű cikk bemutatja azt a kooperatív folyamatot, amelyben a lektorok megismerték a szótár céljait és szerkesztési koncepcióját, kijelölték és megosztották a lektorálási feladatot a szerkesztőprogramban, majd a COVID–19-járvány hatására áttevítették azt. Rávilágít arra is, hogy a szócikkek lektorálása olyan közös feldolgozási folyamat volt, amely a szociológiában és a pszichológiában alkalmazott szupervízió fogalmához is közel áll, amelyben a lektorok saját kontrasztív nyelvészeti ismereteiket átkeverték, s amelynek hatására újabb publikációkat jelentettek meg, vagy az oktatási gyakorlatukba építették be a lektorálás keretében szerzett tapasztalataikat.

2. Az *Osztrák–magyar szótár = Wörterbuch Österreichisches Deutsch–Ungarisch* leírása

Az *Osztrák–magyar szótár = Wörterbuch Österreichisches Deutsch–Ungarisch* szótár az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány projektpályázatának (103öu3) támogatásával valósult meg. A projekt különböző fázisaiban részt vettek az Universität Wien és a Miskolci Egyetem oktatói és hallgatói. A szótár szerkesztője dr. Kriston Renáta volt, osztrák nyelvi lektorként közreműködött Barbara Heinisch, fonetikai szakértőként dr. Koloman Brenner, magyar nyelvi lektorai pedig e tanulmány írói voltak. A szócikkek illusztrációit Posgay-Nagy Krisztina készítette, s a szótár 2021-ben az Alphabet Wörterbuchverlagnál jelent meg.

A szótár besorolása Fóris (2020: 40) osztályozása szerint **alfabetikus szótár**, s ezen belül a **nyelvi szótár** alkategóriájába tartozik. A részletesebb bemutatásban is követve Fóris (2020: 41–43) szempontjait, a terjedelem alapján e mű a **normál (standard) kiadású** szótárak közé sorolható, 513 oldalas, s benne 8460 címszó szerepel. **Kétnyelvű szótár**, amely eltér a korábbiaktól abban a tekintetben, hogy a hazai szótárak közül elsőként fókuszál az ausztriai nyelvváltozatra, de hagyományos, abban az értelemben, hogy a kétnyelvű szótárakra jellemzően a forrásnyelven (L1) megjelenő címszavak ekvivalenseit adja meg a célnyelven (L2), legtöbbször egnél

több jelentést megadva és példamondatokkal szemléltetve. Összesen 13 600 példamondatot tartalmaz. Funkcionális besorolása szerint **aktív (dekódoló)** jellegű, amelyben a reáliák megértését a példamondatokon túl rajzok is segítik. A hordozó alapján a nyomtatott szótárakhoz tartozik, de éppen a digitális szótárprogramban való szerkesztése és lektorálása teszi lehetővé azt is, hogy a jövőben e-szótár, pontosabban elektronikus (offline) szótárként is megjelenjék.

A szótár célcsoportját a magyar anyanyelvű felhasználók jelentik, akik érdeklődnek az osztrák nyelvváltozat iránt, az osztrák nyelvvizsgák valamelyikére készülnek, vagy Ausztriában élnek, dolgoznak, tanulnak, esetleg ott kívánnak letelepedni, ezért a mindennapi kommunikációjukban a sztenderd német nyelvtudás mellett az osztrák nyelvváltozat ismeretére is szükségük van. A célcsoport meghatározása a projekt indításakor számszerűsített statisztikai adatokon³ alapult. Mind a célcsoport, mind az osztrák nyelvváltozat forrásnyelvként való kiemelése jelentősen befolyásolta a szótárszerkesztési elveket.

A szótárkonceptiót metalexikográfiai és lexikográfiai szempontok alapján a szerkesztő, dr. Kriston Renáta alakította ki (vö. Kriston 2021a). S mivel az osztrák–német nyelvváltozat és a németországi sztenderd német nyelv a különböző nyelvi szinteken jelentős eltéréseket mutat, ezért a metalexikográfiai szempontok első lépéseként az osztrák–német nyelvváltozatról megjelent tanulmányok (Ernst 2006, Scheuringer 1996a, 1996b, 2001, Tatzreiter 1988, Wiesinger 1988, 2011, idézi Illésné Kovács–Kecskés–Kriston 2021) áttekintésére került sor, majd az osztrák–német nyelvváltozatot szorosabban véve fonetikai, morfológiai, lexikológiai és frazeológiai szempontból vizsgáló tanulmányok elemzésére, amelyek közül a szerkesztő főként Tatzreiter (1988), Scheuringer (2001) és Ernst (2006) munkáira támaszkodott (idézi Illésné Kovács–Kecskés–Kriston 2021: 141). A koncepció megalkotásakor a szerkesztő azt a célt tűzte ki, hogy a szócikkek a sztenderd osztrák–német nyelvváltozatot reprezentálják, amit azért kívánt hangsúlyozni, mert különbségek mutathatók ki Kelet-, Nyugat-, Közép-Ausztria nyelvhasználatában.

A szótári ábrázolást befolyásolta az osztrák nyelvváltozatnak a sztenderd német nyelvtől való eltérése a különböző nyelvi szinteken, amelyeket az alábbi példák is szemléltetnek:

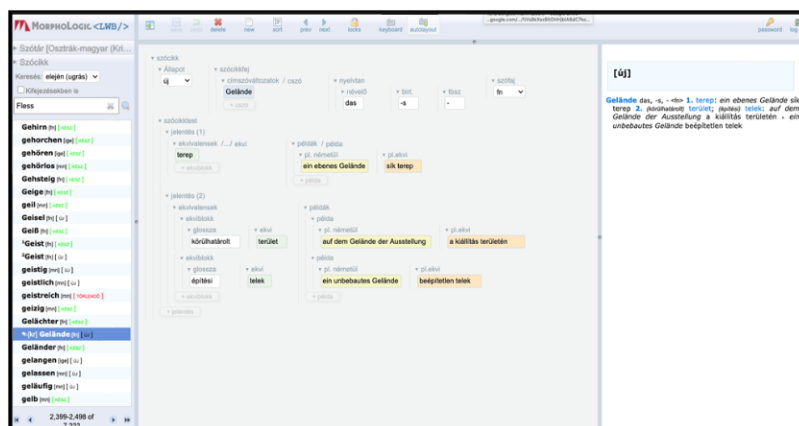
- fonetikai szinten megfigyelhető, hogy a *ch* kezdetű szavak általános kiejtése nem [ç], hanem [k] az osztrák–német nyelvváltozatban;
- morfológiai szinten eltérés mutatkozhat a névelőhasználatban, a többes számban, az úgynevezett *Fugen* -s használatában és a segédige-használatban;
- lexikológiai szinten az élelmiszer, a konyhaművészet, a háztartás, a kézműipar, az öltözködés, a közlekedés, a sport és a közigazgatás területén tapasztalható jelentős eltérés [pl. *Eierspeise* (A), *Rührei* (D)];
- a jelentésszerkezetek változásait tekintve a sztenderd német nyelvi adathoz képest az osztrák–német nyelvváltozatban egyaránt megjelenik a jelentésszűkülés, jelentésszükülés;

³ 87 516 fő magyar állampolgár volt bejelentve Ausztriában, ld. www.statistik.at (letöltés: 2020. 01. 01.).

- a frazeológiai eltérések főként formai jellegűek, és ritkábban fordul elő a zéró ekvivalencia (vö. Kriston 2021a: 71–75, Illésné Kovács–Kecskés–Kriston 2021: 142–143).

A címszavak szelekciójánál a mindennapi írásbeli és szóbeli kommunikációhoz elengedhetetlenül szükséges szavakat választotta ki a szerkesztő. E szempont a koncepcióalkotás szakaszában még a szótár tervezett címében (*Osztrák–magyar kommunikációs szótár*) is megjelent. S jöllehet a munkafolyamat végére a címből kikerült a sajátos funkcionálisra utaló megjelölés, a szótár makrostruktúrájának kialakítását a kommunikációs szempont jelentősen befolyásolta. E szempont hatására kerültek beválogatásra például a szaknyelvből a köznyelvbe átkerülő betűszók (pl. *ÖNORM*, *die*, *-en* [= *Österreichische Norm*] <fn>, *osztrák szabvány*), az oktatáshoz tartozó szókészlet, amelyet a szerkesztő osztrák példákkal írt le, így a *Hochschülerschaft* címszót az *Österreichische Hochschülerinnen- und Hochschülerschaft* 'Osztrák Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája' szemlélteti. A hétköznapi kommunikációhoz tartozó egyéb szókinccset is jellemzően osztrák példamondatok szemléltetik, vagy az illusztráció kapcsolódik szorosan Ausztriához, ahogyan a *Parkpickerl* címszó leírásában is, amelyben a bécsi parkolási engedély szerepel grafikával együtt, ld. *Parkpickerl das*, *-s*, *-(n)* <fn> <biz> *parkolási engedély*: *Wiener Parkpickerl* (Kriston 2021b: 296, 196, 302).

A szótár mikrostruktúrájának legfontosabb jellemzője a címszavak általános felépítése. A címszót a kiejtés jelölése követi, amennyiben az eltér a németországi sztenderd némettől. Ezután következnek a nyelvtani adatok: a szófaji besorolás, főnevek esetében a névelő, hímnemű és semlegesnemű főneveknél a birtokos eset ragja, valamint a többes szám jele. Az igéknél a szófaji besorolást követheti a kötelező és fakultatív vonzat, valamint rendhagyó igéknél az egyes szám 3. személyű alak, továbbá a múlt idejű alakok. A melléknevek és névmások leírása csak a szófaji besorolást tartalmazza. Stílusminősítéssel, szaknyelvi besorolással pedig csak akkor él a szótár, ha az a neutrálistól eltér. A struktúrát az *lwb* jól elkülönülő módon jelenítette meg (ld. 1. ábra: *A Gelände szócikk ábrázolása az lwb szótárprogramban*), így a szócikk bármely eleme átláthatóbban volt korrigálható mind a szerkesztés, mind a lektorálás folyamatában.

1. ábra. A Gelände szócikk ábrázolása az lwb szótárprogramban

3. A magyar lektorálás mint kooperatív folyamat

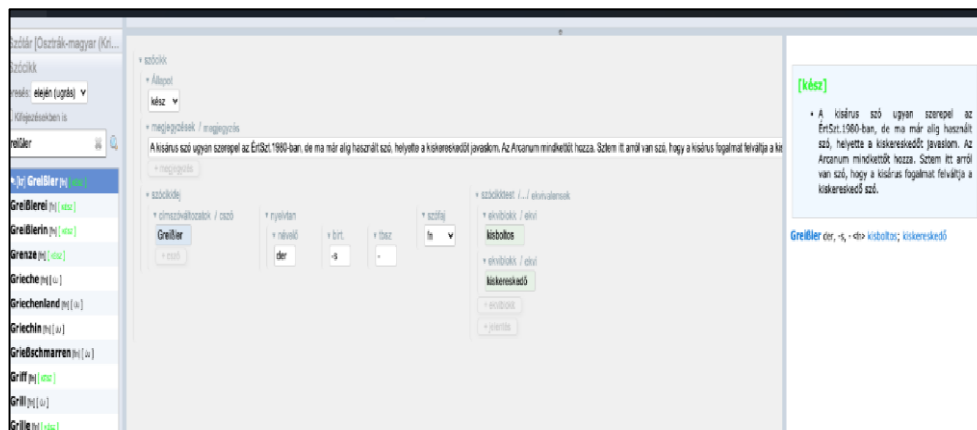
A lektorálási folyamat kiinduló lépéseként a magyar lektorok megismerkedtek a szótár szerkesztői koncepciójával, a makro- és mikrostruktúra kialakításának szempontrendszerével, elemeivel és az *lwb* szótárprogram használatával. A digitális lektorálásban kevésbé járatos lektorok számára nagy biztonságot nyújtott, hogy a Morphologic Kft., amely a programot készítette, folyamatos technikai háttértámogatást nyújtott a felhasználók számára. Ezt követően a lektorálás egymást követő fázisait egyeztetették a résztvevők. Eszerint az osztrák lektorálást követte a magyar lektorálás, s a két magyar lektor nem ugyanazokat a szócikket, hanem az ábécérendben egymást követő fejezeteket tekintette át. A lektorálási folyamat utolsó szakaszában azonban a COVID-19-járvány miatt át kellett tervezni a folyamatot. S az e-szótárak előnyét is jelentő digitális felület lehetővé tette, hogy a magyar lektorálást kövesse az osztrák lektorálás, és esetenként párhuzamosan haladjon a munka.

A lektorálási folyamatot a nemzetközi és hazai kutatók eltérő szempontok alapján elemzik. Jelen tanulmány Mohácsi-Gorove Anna (2015) *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia* című disszertációját követi, mivel az értekezés a lektorálás módszereit és kutatási előzményeit is összegzi. S bár Mohácsi-Gorove munkája a fordító és a lektor közötti lehetséges kapcsolattípusokat elemzi, mégis az általa – Brunette (2002) alapján – leírt fordító és lektor kapcsolat, amely szerző és kritikus olvasó mintájára értelmezett, hasonlítható leginkább az *Osztrák–magyar szótár* szerkesztői és lektori kapcsolatához és a magyar lektorálás munkafolyamatához.

Ebben a felállásban a lektor két szempont alapján dolgozik: egyrészt „friss szemmel” olvassa a fordítást, másrészt egy közös, előre meghatározott, racionális alapokon álló norma alapján értékeli és javítja. A lektorálás tehát nem cenzúra, amely egy ideológia nevében önkényes módosításoknak veti alá a szöveget, hanem egy általánosan elfogadott norma alapján történő értékelés, amelyben a folyamat résztvevői kollegiális – és nem hierarchikus – viszonyban állnak egymással (Mohácsi-Gorove 2015: 64).

A lektorálás lehetséges típusainak rendszerezésében Mohácsi-Gorove (2015: 69–71) további szempontjai mentén a feladat, a funkció, a részt vevő személyek száma és a munka folyamata szerint tekintjük át a lektorálást. A magyar lektorok feladata az egynyelvű lektorálás volt, azaz csak a célszöveg olvasása. A lektorálás funkciója pedig pragmatikai lektorálás volt. A lektorálást végző személy(ek) együttműködését tekintve a munkafolyamat kollektív lektorálásnak minősíthető, de abban az értelemben, hogy a magyar és az osztrák lektorok (beleértve a fonetikai szakértőt is) ugyanazon szöveget lektorálták kezdetben egymást követően, majd a projektidőszak második felében jellemzővé vált a szimultán lektorálás. A szimultán lektorálás során „a szöveg ellenőrzése már akkor elkezdődhet, amikor a dokumentum fordítása még folyamatban van. Általában akkor lehetséges, ha a dokumentumhoz a fordító és a lektor is hálózaton keresztül fér hozzá” (Kis–Mohácsi-Gorove 2008: 371). A szimultán lektorálást tehát az *lwb* szótárprogram felülete tette lehetővé, egyidejűleg hozzáférhettek a szócikkekhez a munkafolyamat résztvevői, de ugyanazon szócikken egy

időben csak egy felhasználó végezhetett korrekciót. A címszóhoz zárójelben tett szerkesztői megjelölések (*új, törlendő, kész*) tájékoztatták a folyamatban résztvevőket a szócikk állapotáról; a szerkesztő vagy a lektorok nevének megjelenítése pedig utalt a szócikken valamely munkafolyamatot végző/végzett személyre (ld. 2. ábra: A Greißler szócikk a lektorálást követően).

2. ábra. A Greißler szócikk a lektorálást követően

A lektorálási folyamat egyfelől azért tekinthető kooperatívnak, mert a magyar lektorok az egyes betűk (szótári fejezetek) feldolgozását követően megbeszélést tartottak a szócikkekhez fűzött javaslataikról, továbbá havonta egy megbeszélés zajlott a szerkesztő és a lektorok között a lektorált szócikkek korrekciójáról. A hagyományos lektorálástól eltérően, amelyben csak a „végeredményt”, azaz a lektorált anyagot kapja meg a szerkesztő, és nincs együttműködés a lektorálás folyamatában, az *Osztrák–magyar szótárnál* a közös munka lehetővé tette a szerkesztői koncepció egyes pontjainak finomítását is. Például a szerkesztő már a koncepció alkotásakor kijelölte, hogy az újabb szótárakat követve külön címszóként veszi fel a nőnemű alakokat, de a *Movierung* szótári megjelenítésére kialakított részletezőbb szempontrendszert a lektorálás folyamatában, a magyar lektorokkal együttműködésben véglegesítette (vö. Illésné Kovács–Kecskés–Kriston 2021: 147–149).

A lektori feladatok szempontjai szerint is elemezhetjük a folyamatot, amelyek a helyesírási hiba javításától a törlés, beszúrás, csere, átrendezésen keresztül a széljegyzetig terjedtek. Az alábbi példák mutatják az egyes szempontokat:

- **helyesírási hiba javítása:** *Mast, der, -(e)s/-e <fn> 1. (hajón) árboc,* lektorálás: árbóc;
- **törlés:** *Stockerl, das, -s, -(n) <fn> 1. stokedli; sámli: mit Gipsfuß auf dem Stockerl sitzen begipszelt lábbal ül a stokedlin,* lektorálás: a stokedlit törölni, mert a szótárak nem hozzák. Ld. még *hokedli* ÉrtKSz. 529, vagy *stoki* (arg.) börtöncellában, katonai hálótermekben használt ülőke ÉrtKSz. 1200;

- **beszúrás:** *Schimmel, der, -s, - <fn> 1. penész 2. fehér ló,*
lektorálás: fehér ló tkp. nincs, a lovak színe (színneve) *szürke, fakó, pej, deres, tarka* > a fehér színű lovakat hivatalosan szürkének nevezik, ezek, ahogyan öregszenek, úgy válnak egyre fehérebbé. A lehetséges laikus és a kissé avatottabb olvasók miatt a javaslatom > 2. fehér színű/szörű ló (szürke);
- **csere:** *Mehl, das, -(e)s <fn> liszt, • glattes Mehl, finomliszt, • griffiges Mehl, fogós liszt,*
lektorálás: • *griffiges Mehl, fogós liszt* rétesliszt
- **átrendezés:** *Schwerpunkt, der, -(e)s, -e <fn> 1. (döntő fontosság) súlypont: auf etw einen Schwerpunkt, legen súlypontot helyez vmire 2. <fiz> súlypont: der Schwerpunkt eines Körpers, vmely test súlypontja,*
lektorálás: Ha a nyelvhasználat nem indokolja azt, hogy az átvitt értelmű szó-jelentés (döntő fontosság) a gyakoribb/elsődleges, akkor javasolnám a konkrét, fizikai jelentés (súlypont) előrehelyezését, mert a jelenség háttere a konkrétumról az elvontra történő névátvitel.
- **széljegyzet**
 - **illusztrációra irányuló:** *Quargel, der, -s, - <fn> kvargli; pogácsasajt*
lektorálás: kulináris specialitás, ehhez rajz kellene;
 - **példamondatra irányuló:** *Schneiderin, die, -nen <fn> (női) szabó,*
lektorálás: ide kérnék egy példamondatot, ami megvilágítja a jelentést, mert a magyarban különül a női szabó 'női ruhát készítő szabó' és a nő-nemű szabó, aki akár férfiruhát is varr;
 - **grammatikai/jelentéstani szempontú:**
Melange [me'la:] die, n <fn> (tejhabos) tejeskávét; melanzs – (tejhabos) tejeskávét,
lektorálás: a *melanzs* szó szerintem még nálunk nem annyira elterjedt, mint a kávéfajták egyéb típusa (pl. kapucínér). Ráadásul a magyar konyhai cikkekben a *melanzs* jelöli az aszalt gyümölcskeveréket is, s inkább 'keverék' jelentésben él. Nem javaslom a szócikkbe felvenni, de vitassuk meg;
 - **stilisztikai szempontú:** *Kumpelin, die, -nen <fn> <biz> ?barinő?*
lektorálás: *barinő*, ld. Parapatits (2008: 24) *Szlengszótár*, de a 49. oldal hozza a *haverina* szót is, bár ezt szűk körűnek tartom, inkább *barinő*;
 - **didaktikai szempontú:** *Tiefkühler, der, -s, - <fn> fagyasztó: eine Schüssel in den Tiefkühler stellen, tálat a fagyasztóba tesz*
lektorálás: mélyhűtő, fagyasztó; a magyar megfelelők közül a tükörfordítás segítené – véleményem szerint – jobban a nyelvtanulást.

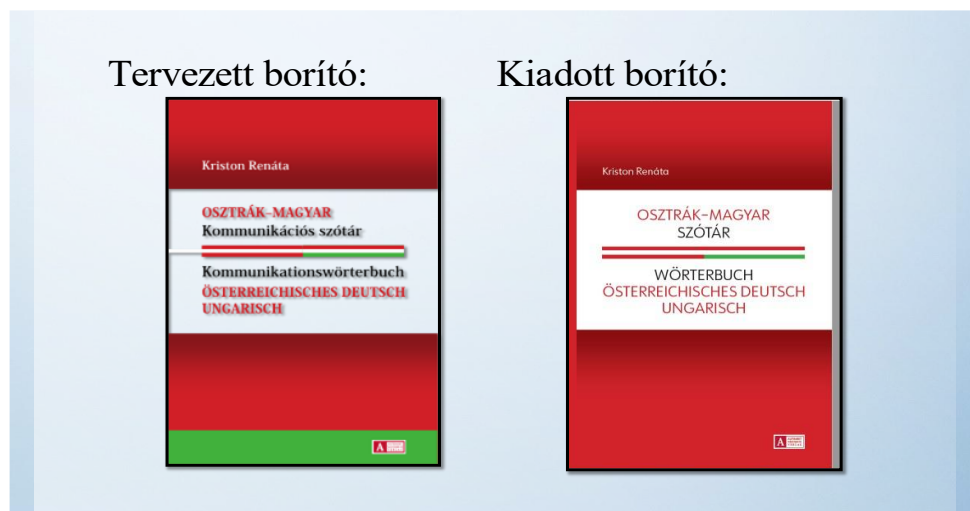
A kooperatív folyamatban a lektori megjegyzéseket követően a szerkesztő megküldte korrekciós javaslatait, majd a résztvevők a havonta tartott értekezleteiken megvitatták azokat, s újból véleményezték a korrigált szócikket, ahogyan azt az alábbi példa is mutatja:

- **széljegyzet:** *Sesselrücken, das, -s <fn> (politikai/gazdasági elitben) váltás;*
lektorálás: példamondat cseréjét kérem;

szerkesztői korrekció: *Mit dem größten Umbau in der 80-jährigen Firmengeschichte geht ein Sesselrücken im Vorstand einher. A 80 éves cég történetének legnagyobb átalakulásával együtt járt a vezetőségbeli váltás.*;

lektorálás: Ok a csere.

A szótár lektorálási folyamata rendhagyó volt abban a tekintetben is, hogy a kooperáció túlmutatott a hagyományos lektorálási feladatokon. Nem jellemző, hogy a szerkesztő vagy a kiadó beleszólást enged a szótár külső megjelenésébe. Jelen esetben ezzel ellentétben a szerkesztő a lektorok véleményére is építve döntött az *Osztrák–magyar szótár* = *Wörterbuch Österreichisches Deutsch–Ungarisch* jelenlegi borítója mellett (ld. 3. ábra: *A szótár külső megjelenésének változása*). A kiadott mű címében már nem szerepel a „kommunikációs szótár” megnevezés, s a grafikai változtatások is az osztrák fókuszot erősítették. Az osztrák zászló adja a cím háttérét, a fordítási irányra pedig a magyar és az osztrák címet elválasztó nemzeti szalag is utal. A cím újratördelése, a betűtípus megváltoztatása figyelemfelhívóbbá tette a címet, és segíti a könnyebb olvasást.

3. ábra. A szótár külső megjelenésének változása

4. A lektorálás mint átkeretezési folyamat

A lektorálás folyamatában nemcsak a szócikkek „friss szemmel olvasása” valósult meg, hanem annak kooperatív jellege miatt a magyar lektorok szakmai önreflexióját és fejlődését is indukálta. A lektorálás eltért a hagyományostól abban a tekintetben, hogy a szerkesztői-lektori megbeszélések egyes szócikkekhez kötődő problémákon túl tematizált kérdéseket is felvetettek (pl. nőnemű alakok, betűszók leírása), amelyeket a szerkesztő és a lektorok eltérő nyelvészeti irányultságuk miatt másként közelítettek meg, s kooperatív továbblépéseket tettek lehetővé.

4.1. A lektorálás eredményeire épülő újabb tanulmányok

A szerkesztő és Illésné Kovács Mária kutatási területének metszete a szaknyelv, így korábbi közös tanulmányaik is a szaknyelv, a szaknyelvoktatás köré rendezhetők. A *Logisztika, szaknyelv, szaknyelvoktatás* (Illésné Kovács–Kegyesné Szekeres–Kriston 2012) című kötetben a logisztika fontos vetületei jelentek meg, egyrészt a logisztika mint tudományterület ábrázolása, másrészt a logisztikai szaknyelv és logisztikai segédanyagok (pl.: idegen nyelvi munkafüzetek, többnyelvű szótárak) bemutatása. E kötetben Kriston (2012) a német–magyar–angol logisztikai tanulói szakszótár koncepcióját írta le makro-, mikro- és mediostrukturális szempontok alapján, hangsúlyozva, hogy a nyomtatásban megjelenő szótárak mellett sürgető igény jelentkezik az online tanulói (szak)szótárakra. Továbbá kiemelte, hogy az elektronikus és az online jelleg lehetővé teszi a mediostruktúra részletes kidolgozását, az adatok korlátlan számú megadását egy meghatározott rendszerben. A 2021-ben kiadott *Osztrák–magyar szótár* folytatta tehát e koncepciót, abban a tekintetben, hogy szerkesztése már digitális felületen történt.

A szótár megjelenését követően a szerkesztő és a magyar nyelvi lektor közös kutatása a német nyelvű logisztikai szaknyelvre fókuszált, s a szócikkek ábrázolásában végzett kooperatív munka eredményeit is hasznosították (Illésné Kovács–Kriston 2022a) *A német logisztikai szakszókincs bemutatása, valamint lehetséges szótári ábrázolása(i)* című újabb tanulmányukban. A szerzők a német logisztikai szakszókincs horizontális és vertikális tagolásának leírása után különböző célcsoportokból kiindulva és az egyes szótártípológiákra támaszkodva modellezték a lehetséges szótártípusokat, amelyekben német a forrásnyelv és magyar a célnyelv. Ugyanezen témában jelent meg németül is cikkük, amely szintén a lexikográfiai szempontokat hangsúlyozta (vö. Illésné Kovács–Kriston 2022b).

A szerkesztő és a lektor a szótárhoz készített előzetes kontrasztív nyelvészeti vizsgálataikat összegezték az *Osztrák–magyar–német kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok egy osztrák–magyar kommunikációs szótár példáján keresztül* című tanulmányukban (Illésné Kovács–Kriston 2022c), amely kizárólag az osztrák–német–magyar lexikai eltérések példáit mutatta be a szótárból vett példaanyagon szemlélítve. A lexikai eltérések között a jelentésbővülés dominált, amelyre az általuk bemutatott egyik példa a *tapezieren* volt, mert míg a németországi németben a *tapezieren* szónak egy jelentése van, addig az osztrák–német nyelvváltozatban két jelentéssel bír a szó, így ezt ennek megfelelően kellett ábrázolni az *Osztrák–magyar kommunikációs szótárban*, vagyis két jelentéssel: '(ki)tapétáz' és 'kárpitoz' (Illésné Kovács–Kriston 2022c: 89). Számos példát ismertettek továbbá a jelentésszűkülésre, valamint az osztrák–német nyelvváltozat és a németországi német közötti eltérő jelentésszerkezetekre. Végül a cikkben a zéró ekvivalencia viszonyt is vizsgálták az osztrák–német és a magyar–osztrák viszonylatban.

4.2. A lektorálás eredményeinek beépülése az oktatásba

A „friss szem” (*fresh look*) típusú lektorálási folyamat és a kooperatív munka nemcsak a szócikkek korrekcióját, a szótári ábrázolás egyes elemeinek pontosítását

eredményezte, újabb cikkeket indukált, hanem kihatott a lektorok oktatási gyakorlatára is.

A lektorálás előtt megismert szerkesztői koncepció tartalmazta a mozaikszavak, betűszók mikrostruktúráját is. Az *Oszták–magyar szótárban* a mozaikszavak leírásában a címszót követi a névelő, majd a ragozásra vonatkozó adatok (*die* esetén), többes szám (*der/das* esetén), birtokos eset és többes szám, utána szerepel a teljes alak, a szófaji adat, a magyar ekvivalens(ek) és opcionálisan szerepelnek példák, példamondatok, pl. *FPÖ* [ɛfpe: 'ø:] *die* [=Freiheitliche Partei Österreichs] < fn > *Oszták Szabadság Párt*.

A szóbeli és az írásbeli kommunikáció különböző színterein (a köznyelvben, a diáknyelvben) az oszták nyelvváltozatban, a német és a magyar nyelvben is növekszik a mozaikszók, betűszók használata (vö. Vincze 2011: 11–15). A szaknyelvekre fokozottan igaz ez az állítás, amelyek gyors fejlődése újabb és újabb mozaikszavakat eredményez, miközben a speciális szaknyelvi terminusok az eszközhasználat széles körű elterjedése miatt fokozatosan átkerülnek a köznyelvbe (ld. *GPS*, *PC*) vagy más nyelvi rétegbe (pl. a diáknyelvbe). Ezért volt egyértelmű, hogy a szótárba beválogatott betűszók számának tükröznie kell a növekvő használatot, továbbá az oszták fokuszát. A szerkesztői koncepció szerint csak olyan köznyelvi betűszók kerülhettek be, amelyek szinkron adatok, hiszen a betűszók a szókészlet leggyorsabban változó elemei. A szerkesztői-lektori megbeszéléseken a speciálisan oszták és az általános kommunikációt segítő német (mozaikszavak) betűszók magyar ekvivalenciája önálló témaként merült fel, amelyet a német betűszó- és a magyar mozaikszó-kutatások eltérő szempontjai indukáltak, s amely tükröződött a szerkesztő morfológiai szemléletű álláspontjában, míg a másik magyar lektor (Kecskés Judit) névtani szemléletű felfogásában.

A germanisztikában általánosan elfogadott, hogy a betűszók a redukcióval létrehozott „Kurzwort” egyik fő csoportját alkotják. A „Kurzwort” két lényegi tulajdonsága, hogy egyrészt a teljes alak mellett párhuzamosan („dublettként”) használatos, másrészt – a rövidítések ez alapján különíthetők el tőlük – a rövid alak a szóbeli nyelvhasználatra is jellemző. A „Kurzwort” kategórián belül azonban a betűszók pozíciója többféle lehet. Kobler-Trill (1994) a redukcióval létrehozott rövid alakokat aszerint tipologizálja, hogy a rövid alak hány szegmenst őriz meg a teljes alakból. Ebben a felosztásban nem létezik betűszó (Buchstabenwort), hanem csak multisegmentális rövidülés útján keletkezett szavak (multisegmentale Kurzwörter) (Murányiné Zagyvai 2020: 446).

A szótár címszavainak kiválasztása főként a *Duden Onlinewörterbuchon* alapult, s figyelembe vette a *Duden-Grammatikot*, amelynek 2006-os kiadása is a Kobler-Trill-féle tipologizálás egy változatát alkalmazta, ezért a szerkesztői felfogás is azt tükrözte. Eszerint a betűszó a multisegmentális rövid alakok egyik csoportja, és ezek néhány ritka kivételtől eltekintve főnevek. A teljes alakok vagy bázislexémák is főnevek, s jellemzően tulajdonnevek. Ugyanakkor a „magyar nyelvészetben nem beszélhetünk olyan értelemben a rövidítések kutatásáról, mint ahogy a német

szóalkotástanon belül napjainkra a »Kurzwortforschung« önálló kutatási területté vált” (Vincze 2011: 24), mivel a hazai grammatikák kialakulástörténeti, szófaji és egyéb rendszertani megközelítésből is a mozaikszavakon belül, annak egy altípusaként vizsgálják a betűszókat.

Eltér a tekintetben is a német és a hazai kutatás, hogy a névtani szempont a mozaikszavak magyar rendszerezéseiben a kezdetektől fogva hangsúlyosabban jelen volt, s a közoktatásban tanított nyelvtani tananyagra is kihatott. Az alábbi kiemelések rávilágítanak arra, hogy a terminushasználat formálódásakor a *mozaikszó* gyűjtőkategória alatt jól elkülönítetten határozták meg a *mozaiknevet*, amelyet átvett a közoktatás:

- „A magyar mozaikszók nagy tömegét két nagy csoportra osztom, a jogi személyek mozaiknevére és egyéb mozaiknevekre” (Ladó 1967: 389);
- „A mozaiknév önálló szóalkotásnak tekinthető, amely éppúgy meggyökereskedhet a nyelvi köztudatban és szóhasználatban, mint egy újabban átvett idegen szó...” (Kovalovszky 1977: 144);
- tulajdonnevet helyettesítő *mozaiknév* (Grétsy–Kovalovszky 1985);
- Intézménynevek, „ennek a névtípusnak a rövidítései a *mozaiknevek* (MÁV, BKV, Malév, Ofotért)” (Antalné Szabó–Raátz 2013: 44).

A mozaikszavak történeti szempontú ismertetésében Kiss–Pusztai (2018) leírja, hogy a betűszók, több szóból álló nevek, címek első betűinek összevonásából keletkezett szavak (pl.: *ELTE*, *FIFA*), valamint a szóösszevonások közt nemcsak tulajdonnévi eredetű és tulajdonnévként funkcionáló szavak (pl. *Főgáz*), hanem köznévi eredetűek és funkciójúak is vannak (pl. *gyed*, *szja*), de a *mozaiknév* terminust nem jeleníti meg (vö. Kiss–Pusztai 2018: 266). Hasonlóképpen a leíró szempontú *Magyar grammatika*, amely a mozaikszavak három csoportjának (betűszók, szóösszevonás, egyéb mozaikszavak) bemutatásakor szintén utal az egyes altípusok tulajdonnévi eredetére, de a *mozaiknév* műszót nem alkalmazza (Lengyel 2000: 345–347).

A német és magyar grammatikákra jellemző eltérő szempont a szerkesztői-lektori megbeszélésen a mozaikszavak ekvivalenciájának keresésében csúcsosodott ki, amelyet kooperatív módon alakítottak ki a résztvevők. A szerkesztői koncepcióhoz igazodó és névtani szempontokat is figyelembe vevő rendszert Kecskés Judit 2021-ben a XIII. Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián ismertette *Mozaikszó vagy mozaiknév? A betűszók ekvivalencia-keresésének problémái egy készülő osztrák–magyar kommunikációs szótár kapcsán* című előadásában. A kognitív megközelítésen nyugvó előadás azt hangsúlyozta, hogy a névtani szempont beépítése az ekvivalencia keresésben azért fontos, mert a köznévi és tulajdonnévi mentális lexikon egymással összefüggő, de annak eltérő alhálózatahoz tartoznak. A köznevek előhívása a köznévi alhálózathoz, míg a tulajdonnevek előhívása az onomasztikonból, azaz a tulajdonnévi (proprial) jelentésű alhálózathoz történik (vö. Nyström 2017, Reszegi 2018). Ezért az ekvivalensek esetében is a megfelelő alhálózati szókincs előhívása, kialakítása a cél, így szükségessé vált a betűszók vizsgálata az alábbi rendszerezésben:

1.) van betűszó értékű ekvivalens

- Tn: ORF [o:er'ef] der, -(s) [=Österreichischer Rundfunk] <fn> ORF; Osztrák Rádió és Televízió
- Kn: StVO [estefao'o:] die [=Straßenverkehrsordnung] <fn> KRESZ; közlekedésrendészeti szabályok gyűjteménye

2.) nincs betűszó értékű ekvivalens

- Tn: APA die [=Austria Presse Agentur] <fn> Osztrák Hírugynökség
- Kn: EDV [e:de'fau] die [=elektronische Datenverarbeitung] <fn> gépi adatfeldolgozás

3.) zéró ekvivalencia

- Tn: ARBÖ der, -(s) [=Auto-, Motor- und Radfahrerbund Österreichs] <fn> Osztrák Autós, Motoros és Kerékpáros Szövetség
- Kn: ASO die, -(s) [=allgemeine Sonderschule] <fn> általános készségfejlesztő iskola.

Az egymással összefüggő alhálózatok működésében tulajdonnévként felismert lexéma mellett a köznévi azonosítás is megtörténik, ezért a homonim vagy poliszém szavak esetében különösen fontosá vált, hogy a szótár mindkét ekvivalenst közvetítse.

1.) Minkét betűszó tulajdonnévi lexéma:

- ÖNB [øen'be:] die [=Österreichische Nationalbibliothek] <fn> Osztrák Nemzeti Könyvtár
- ÖNB [øen'be:] die [=Österreichische Nationalbank] <fn> Osztrák Nemzeti Bank

2.) Mindkét betűszó köznévi lexéma:

- AG die, -(s) [=Aktiengesellschaft] <fn> rt.: UniCredit Bank Austria AG, UniCredit Bank Ausztria Rt.
- AG die, (s) [=Arbeitsgemeinschaft] <fn> munkaközösség;
- OP [o'pe:] die, -s <fn> műtét; operáció,
- OP [o'pe:] der, -(s), -(s) [=Operationssaal] <fn> műtő

A mozaikszavak s ezen belül a betűszók a magyar nyelv tananyag részét képezik, s a különböző tankönyvesaladokban a ritkább szóalkotási módok, szófajtan, helyesírás, csoportnyelvek témaköreiben fordulnak elő, amelyre Istók (2017) és Lőrincz (2017) kutatásai korábban is rámutattak. A tankönyvi példák azonban nem határolódnak le pusztán a magyar nyelvben keletkezett mozaikszókra, mivel számos betűszó nemzetközi műveltségsszóvá vált (pl. DNS, ATP, PIN). Vannak olyan feladatok is, amelyek egy meghatározott nyelvi rétegre jellemző vagy egy adott idegen nyelvben keletkezett mozaikszavak bemutatását célozzák, ahogyan az alábbi 8. évfolyamos feladat is.

Az interneten használt nyelvben sok betűszó is van. Ezek általában angol eredetűek. Nézz utána a következő betűszók eredetének, jelentésének! LOL, BTW, GMTA, J/K (https://www.nkp.hu/tankonyv/magyar nyelv_8/lecke_03_008)

A példák között kis számban találni német nyelvben keletkezett betűszókat, miközben Ausztria és Németország közelsége és a német nyelv közoktatásban való jelenléte választható idegen nyelvként megalapozná azt, hogy a tankönyvi példák között német is szerepeljen. Ezért a lektor (Kecskés) a mozaikszavak terén szerzett tapasztalatait beépítette az *Alkalmazott névtan pedagógus hallgatóknak* című egyetemi kurzushoz készített tananyagába. A szabadon választott kurzus célcsoportját az osztatlan tanár szakos hallgatók és a rövid ciklusú mestertanári szakosok képezik, akik között német szakpáros és német nyelv és kultúra szakos tanár is van. A kurzus a Miskolci Egyetem e-learning-rendszerében érhető el. A tananyag 10. témaköre, a *Mit tanítunk a mozaikszavakról? – Betűszók és mozaiknevek* foglalkozik a köznévi és tulajdonnévi alhálózat összefüggésével, ebben a felfogásban a *mozaikszók* és *mozaiknevek* különbségével, bemutatja az *Osztrák–magyar szótár* lektorálása kapcsán felmerült ekvivalencia-keresési problémát, a betűszók szótári ábrázolását, és arra ösztönöz, hogy a tankönyvi feladatokkal párhuzamos, német (osztrák) példákat tartalmazó feladatokat tudjanak alkotni a hallgatók. A saját feladatok egyfelől a német nyelvben a betűszókról szerzett ismereteiket is bővítik, másfelől a nyelvpedagógiai eszköztárukat gazdagítják.

5. Összegzés

Az *Osztrák–magyar szótár* (Kriston 2021b) fent ismertetett magyar lektorálásának folyamatából két lényegi elem emelhető ki. Az egyik a kooperatív jelleg, amely nemcsak a szótári leírás egyik jegyeként határozta meg a lektorok munkáját, hanem a teljes lektorálási folyamatra kiterjedt, s a digitális szerkesztés és lektorálás miatt a hagyományos lektorálási munkán túlmenően is formálta a szótár szerkesztési szempontjait, címszavak leírását, a szótár küllemét. A másik elem, hogy a „friss olvasói szem” nézőpontot a lektorok átvitték a saját további munkájukra, s ez a kooperatív továbblépés eredményezett újabb szakmai cikkeket, vagy a felsőoktatásban tananyag megújítását, amely céljaként a közoktatásban hasznosul, s a szótárral egyidejűleg képes támogatni az osztrák nyelvváltozat, német nyelv tanulását.

Irodalom

- Brunette, Louise 2002. Normes et censure: ne pas confondre. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 15/2, 223-233. <https://doi.org/10.7202/007486ar>.
- Fóris Ágota 2020. *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L' Harmattan Kiadó.
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós 1985. *Nyelvművelő kézikönyv II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Illésné Kovács Mária – Kecskés Judit – Kriston Renáta 2021. Az osztrák–német nyelvváltozat grammatikai és lexikológiai jellemzőinek bemutatása kontrasztív megközelítésben. In: Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Surányi Balázs

- (szerk.): *Nyelvelmélet és dialektológia* 5. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 141–155.
- Illésné Kovács Mária – Kriston Renáta 2022a. A német logisztikai szakszókincs bemutatása, valamint lehetséges szótári ábrázolása(i). *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* Tom. 26, Fasc. 2. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 117–129.
- Illésné Kovács, Mária – Kriston, Renáta 2022b. Untersuchung des logistischen Fachwortschatzes im Deutschen unter lexikographischen Aspekten. *ERUDITIO – EDUCATIO* 17, 51–63.
- Illésné Kovács Mária – Kriston Renáta 2022c. Osztrák–német–magyar kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok egy osztrák–magyar kommunikációs szótár példáján keresztül. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 15: 84–95.
- Istók Béla 2017. A ritkább szóalkotási módok státusának újraértékelése. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*. Komárom: Selye János Egyetem, 167–180.
- Kis Balázs – Mohácsi-Gorove Anna 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: Szak Kiadó.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2018. *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kriston Renáta 2012: A német–magyar–angol logisztikai tanulói szakszótár koncepciójának a bemutatása. In: Illésné Kovács Mária – Kegyesné Szekeres Erika – Kriston Renáta (szerk.): *Logisztika, szaknyelv és szaknyelvoktatás*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 121–134.
- Kriston Renáta 2021a. Osztrák–magyar szótár: koncepció és ekvivalenciaviszonyok. In: Fata Ildikó – Fischer Márta (szerk.): *Tudományterületek találkozása: Köszöntő kötet Muráth Judit tiszteletére*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, 68–84.
- Kriston Renáta (szerk.) 2021b. *Osztrák–magyar szótár = Wörterbuch Österreichisches Deutsch-Ungarisch*. Imst, Ausztria: Alphabet Wörterbuchverlag.
- Kovalovszky Miklós 1977. *Nyelvfejlődés – Nyelvhelyesség*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ladó János 1967. A MÁV-tól Tanzániáig. *Magyar Nyelvőr* 91/4, 389–397.
- Lengyel Klára 2000. A ritkább szóalkotási módok. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 337–345.
- Lőrincz Julianna 2017. Ritkák-e a ritkább szóalkotási módok? A rövidítés és a jelentéstapadás az anyanyelvkönyvekben. *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Scientiarum Economicarum et Socialium*, 138–155.

- Mohácsi-Gorove Anna 2015. *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/22330>, <https://doi.org/10.15476/ELTE.2014.011> (letöltve: 2023. 03. 13.).
- Murányiné Zagyyai Márta 2020. Mozaikszók a magyar és német két- vagy többnyelvű szakszótárakban. In: Muráth Judit (szerk.): *Magyar szaklexikográfia*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 113–135.
- Nyström, Staffan 2017. Names and Meaning. In: Hough, Carole (ed.): *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press, 39–51.
- Parapatics Andrea 2008. *Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Reszegi Katalin 2018. A tulajdonnevek jelentésszerkezete funkcionális kognitív keretben. *Magyar Nyelvjárások* LVI, 5–23.
- Vincze Katalin 2011. *A német „Kurzwort” és magyar megfelelői. A rövidítés mint szóalkotási mód a német és a magyar nyelvben*. <https://docplayer.hu/10562110-A-nemet-kurzwort-es-magyar-megfelelloi-a-rovidites-mint-szoalkotasi-mod-a-nemet-es-a-magyar-nyelvben.html> (letöltve: 2021. 01. 03.).

Források

- Antalné Szabó Ágnes – Raácz Judit 2013. *Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyv a 6. évfolyam számára*. Eger: OFI–EKE.
- Dr. Hegedűs Attila – Méhes Edit 2018. *Magyar nyelv 8*. https://www.nkp.hu/tankonyv/magyar_nyelv_8 (letöltve: 2023. 03. 04.).